

GÖRFÖL TIBOR

A béke elfelejtett prófétája

ABSZTRAKT

2022 júliusában átfogó igényű kötet jelent meg Franziskus M. Stratmann domonkos teológus munkásságának béketeológiai dimenziójáról. A kötet két részből áll. Az első tanulmányokat közöl a szerzőről, a második nehezen hozzáférhető írásából közöl válogatást. Stratmann gondolkodói útja az első világháború támogatásától háborúpárti álláspontjának gyökeres revízióján és a naiv pacifizmus elutasításán át részletesen kidolgozott filozófiai és teológiai békekoncepcióhoz vezetett. Munkásságának aktualitása a nemzetiszocializmussal szemben tanúsított ellenállásához, a „zsidókérdést” a béke kérdéseként felfogó álláspontjához, a kereszténység és a béke ügyét szorosan összekapcsoló felfogásmódjához és gondolkodása ökumenikus vetületéhez, főként a mennonita közösséggel folytatott katolikus párbeszédhez kötődik.

KULCSSZAVAK: béketeológia, igazságos háború, katolikus ellenállás, Franziskus M. Stratmann

„S okan úgy gondolkodnak és cselekednek, mintha a világ már kész lenne. Térjetekek meg! Nincsen készen. Ti fejezzétek be! Leginkább a vallásos emberek tekintik előszeretettel változhatatlannak a világot és a társadalmat. Hisznek ugyan abban, hogy saját belső életük és mások belső élete megújítható, s ennek alapján abban is, hogy belső életük szelíden kisugározhat a külsőre, de arra képtelenek, hogy kézbe vegyék, átformálják és megformálják magukat a dolgokat.” Ezek a sokat eláruló szavak kerültek mottó gyanánt annak a kötetnek az élére, amely arra vállalkozik, hogy bemutassa egy Európában mára nagyrészt elfelejtett domonkos gondolkodó, Franziskus M. Stratmann béketeológiai elgondolásait és egész életművét. Akik a béke és a társadalmi élet szempontjából nem sok érdemleges felvetésre számítanak egy szerzetesi életműtől, azokat igencsak meglepheti a kötetben felvázolt életút és szellemiség: az 1883-ban született és 1971-ben elhunyt Stratmann hosszú évtizedeket felölelő munkásságát határozott társadalmi állásfoglalások, bátor fellépések, a kritikai önvizsgálatra való készség megnyilvánulásai, menekülések és bujkálások kísérték, s a béke és a háború kérdéseit érintő meggyőződései fájdalmas aktualitást nyertek az Oroszország által Ukrajna ellen indított abszurd háború következtében. Aki pedig figyelemmel kíséri a Pax Christi kato-

likus békeszervezet napjainkban folytatott vitáit és a fegyverkezés mértékének növelését célzó nemzetközi erőfeszítésekre adott válaszait, ma is hamar szembesülhet Franziskus Stratmann örökségének rejtett érvényesülésével: a szerzetes szerepet játszott a szervezet

Stratmann béke és a háború kérdéseit érintő meggyőződései fájdalmas aktualitást nyertek az Oroszország által Ukrajna ellen indított abszurd háború következtében.

németországi ágának megalapításában, s szellemisége jól kivehetően megnyilvánult például Martin Pilgram (a Pax Christie vezetőségi tagja) nyári állásfoglalásaiban.

Maga a *Frieden als katholische Aufgabe* [A béke: katolikus feladat] címet viselő kötet két egységből áll. A terjedelmesebb első rész öt olyan tanulmányt tartalmaz, amely áttekinti a szerző munkásságát, és megvilágítja az életmű egy-egy vetületét. A tanulmányok

tartalmi fókuszja nem hagy kétséget Stratmann aktualitásáról. Carsten Barwasser domonkos szerzetes a politikai teológia kontextusában helyezi el gondolkodását, egyebek között Carl Schmitt azonos című könyvéről szóló bírálatát ecsetelve. Schmitt természetesen soha nem került ki a filozófiai és politikatudományi érdeklődés köréből, de mivel az első *Politikai teológia* kerekén száz évvel ezelőtt jelent meg, az évfordulót újfajta értékelési törekvések kísérik, és kívánatos lenne, hogy a mű megjelenésének idején született katolikus reakciók is figyelmet kapjanak. A leghosszabb tanulmány szerzője, a szintén domonkos Elias H. Füllenbach Stratmann és a „zsidókérdés” kapcsolatát taglalja. A terjedelem indokolt, hiszen Stratmann már 1932-től élesen bírálta a nemzetiszocializmust, és azok közé tartozott, akik 1936-ban aláírták a Josef Wirth egykori német kancellár kezdeményezésére megszületett, *Krisztus egyháza és a zsidókérdés* című emlékiratot, amely elítélte a zsidóüldözést és a zsidók ellen hozott rendelkezéseket. Nem kizárt, hogy a mások mellett Jacques Maritain, Dietrich von Hildenbrand, Edgar de Bruyne és Charles Journet által aláírt dokumentum angol fordítása Stratmann közvetítése révén készült el.

A kötet második egysége magától a bemutatott szerzőtől közöl tíz olyan rövidebb-hosszabb írást, amely ma már nehezen lelhető fel és férhető hozzá. Alighanem néhány cím felsorolása is elegendő annak igazolására, hogy nem egyszerűen avított és idejétmúlt romantikus békekezdeményezések fűződnek a német domonkos nevéhez, hanem valóban a mai kontextushoz is szólnak állásfoglalásai: *A pacifizmus – ábruhás vallás?*; *A politikum fogalma Carl Schmittnél*; *Háború Oroszország ellen?*; *A nemzetiszocializmus és mi*; *A zsidókérdés mint békekérdés*; *Tézisek az igazságos és az igazságtalan háborúról*.

A közel háromszáz oldalas könyv legalább két szempontból tarthat számat általános érdeklődésre: egyrészt természetesen a béke kérdését érintő filozófiai, jogelméleti és teológiai reflexiók összefüggésében, másrészt viszont a katolikus és egyházi cselekvés stratmanni modellje miatt is, amelynek a maga egyéni jellegén túlmutató tanulságai lehetnek mindenki számára, akit nem csupán a belső élet „szelíd kisugárzása” foglalkoztat. Kezdjük az utóbbival!

A könyv lapjain kibontakozó életút elején egy kivételes tehetségű igehirdető jelenik meg, aki 1914-ben egyetemi lelkész lett Berlinben, prédikációinak híre alapján ugyan-

is a legismertebb német domonkos igehirdető, Bonaventura Krotz kifejezetten őt kérte utódjául e tisztségben. *Veritas* címmel kiadott első könyvét az első világháború kitörése után eleve egyetemistáknak írta, még annak a meggyőződésnek a jegyében, hogy Németország az igazság pártján vesz részt a háborúban, eleget tesz az igazságos háború klaszszikus tanában megfogalmazott kritériumoknak, s joggal vár teljes áldozatkészséget a német ifjaktól. A diákok frontról küldött leveleinek és háborús beszámolóinak hatására azonban fokozatosan megváltozott a véleménye (volt olyan egyetemista, aki dühödt széljegyzetekkel teleírva küldte vissza neki a *Veritas* példányát a lövészárokból), s végül 1918 októberében nyilvánosan visszavonta nézeteit, mire a német nemzetet bünbánatra felszólító pap ellen tiltakozásokat is szerveztek a megütközött berlini professzorok és diákok. 1923-ban lemondott tisztségéről, hogy minden idejét a béke ügyének tudja szentelni. Nagyrészt Friedrich Wilhelm Förster, a nemzetközi tekintélyű berlini professzor hatására mindenféle „szentimentális békepártisággal” szakított, s 1924-ben *Weltkirche und Weltfrieden* [Világegyház és világbéke] címmel kiadott könyvében a nagy keresztény hagyomány fényében igyekezett megvizsgálni, fenntartható-e még az igazságos háború eszméje, s hogyan vehet részt az egyház a békét célzó politikai törekvésekben.

A nemzetiszocializmus felemelkedésének idején közzétett írásiban a gyűlölet, a szélsőséges nacionalizmus és a rasszizmus ellen foglalt állást. 1933. július 4-én a Gestapóhoz címzett levelében tiltakozott a békeszervezetek feloszlatása ellen, mire másnap hazaárulás vádjával letartóztatták. Szerencsés szabadulása után nyilvános beszédeinek tartalma miatt ismét vádat emeltek ellene, és ekkor előbb Rómába, majd Hollandiába menekült (ahol Edith Steinrel is találkozott), végül pedig egy belga kolostorban húzta meg magát a háború végéig. 1950-ben újabb könyve jelent meg *Krieg und Christentum heute* [A háború és a kereszténység napjainkban] címmel, amely a modern háborúval, a biztonságpolitikával, az atomháborúval és a hadi szolgálat megtagadásával összefüggő problémákat elemez. 1958-ben fejezte be legterjedelmesebb vállalkozását, a szentek és az állam kapcsolatának szentelt ötkötetes munkáját, amelyben Jézustól kezdve a politikai hatalomhoz fűződő keresztény viszony modelljeit elemzi.

A fő kérdés azonban természetesen az, hogy e mennyiségileg is számottevő életmű és e tanulságaiban nem idejétmúlt életút elvi szempontból milyen téren lehet érdekes a mai körülmények között. *Frieden als katholische Aufgabe* című kötetből többszörösen is kitűnik Franziskus Stratmann gondolkodásának relevanciája. A legváratlanabb felvétellel a béketeológia legismertebb kortárs képviselői közé tartozó Thomas Nauerth szolgál a könyvben: a domonkos teológus ökumenikus jelentőségét domborítja ki ugyanis, rámutatva, hogy az egyházzal alkotott felfogásából olyan következmények adódnak a béke teológiájára nézve, amelyek lehetővé teszik a radikálisan békepárti keresztény csoportokkal, például a mennonitákkal folytatott párbeszédet. A vatikáni Egységtanács és a Mennonita Világkonferencia 2004-ben *Called Together to be Peacemakers* [Közös hivatásunk a béketeremtés] címmel kiadott, történelmi jelentőségű közös nyilatkozatában Nauerth szerint olyan megfontolások szerepelnek, amelyek világos párhuzamot

mutatnak Stratmann 1924-es békekönyvével: a csoportegoizmus helyett a keresztény világszervezet etikájának érvényesítését sürgető figyelmeztetéseivel éppúgy, mint azzal a meggyőződéssel, mely szerint a Krisztus titokzatos testeként felfogott egyházzal összeegyeztethetetlen a barát–ellenség séma, vagyis összeegyeztethetetlen a háború.

A stratmanni életmű második releváns vetülete az igazságos háború problematikájához kapcsolódik. A teológus már az 1920-as évek elején kijelentette, hogy a modern hadiipar feltételei mellett képtelenség igazságos háborúról beszélni, s részben Mahátma Gandhi írásainak recepciója révén az erőszakmentesség mellett foglalt állást. Igazságos háborúnak lényegében egyetlen kezdeményezést tekintett: azt az esetet, amikor egy világszervezet a nemzetközi közösség nevében fegyveres erővel lép fel valamely agresszor ellen. Az atomfegyverek használatát élesen elutasította, az igazságos háborúról megfogalmazott téziseiben pedig természetjogi alapon mérlegeli a jogosnak tekinthető védekezés lehetőségeit. Oroszországgal kapcsolatban, a „bolsevizmus” előretörése kapcsán nem késlekedik leszögezni, hogy „égbekiáltó, ami Oroszországban történik, és jaj annak a társadalomnak, amely közömbös marad iránta”, mégsem tartja egyértelműnek, hogy igazságos lenne egy esetleges orosz támadás ellen megszervezett védekezés, hanem e téren is a nemzetközi közösség nevében fellépő szervezet nyomásgyakorlási lépéseit tekinteni elsődlegesen hatékonynak.

A harmadik terület, amely méltán tarthat számot érdeklődésre Franziskus Stratmann munkásságán belül, a nacionalizmussal és az idegengyűlölettel szemben megfogalmazott bírálatokban jelölhető meg. Biztosak lehetünk benne, ha Stratmann ma például a „fajok” keveredésének kifogásolásával szembesülne, az elsők között tiltakozna nyilvánosan.

Nem véletlen, hogy pályafutását feszültségek és viták kísérték. Rendjén belül is elszigetelődött, nem volt ritka, hogy rendtársai csak legyintettek a „balos” gondolkodóként elkönyvelt Stratmann állásfoglalásainak hallatán, a Fuldában a politikai helyzet elemzése céljából tartott 1933-as püspökkari ülés tárgyalásainak támogatására Michael Faulhaber münchen–freisingi bíboros-érsekhez intézett emlékirata pedig semmilyen hatást nem váltott ki. Könyvei és rövidebb írásai lényegében ismertebbek voltak angol, mint német nyelvterületen, és akadtak, akik csak a Dorothy Day lapjában, a *Catholic Worker*ben közölt fordítások révén hallottak róla. Szerencsés lenne, ha nemcsak a német nyelvterületre térne vissza a fáradhatatlanul tevékeny domonkos, de másutt is felfigyelne a aktualitására: egy olyan hagyományhoz kapcsolódik ugyanis, amelynek ma már szentté avatott képviselői is vannak, például a szakszervezetekkel behatóan foglalkozó chilei Alberto Hurtado vagy az Isten szolgájának nevezhető Dorothy Day. És hogy a baloldali katolikus hagyomány nem minősíthető egységesen naivan pacifistának, azt Franziskus Stratmann tanúsítja a legékebben.

Laurentius Höhn – Thomas Nauwerth – Egon Spiegel (szerk.): Frieden als katholische Aufgabe. Leben und Werk von Franziskus M. Stratmann OP, Herder, Freiburg im Breisgau, 2022

A Forgotten Prophet of Peace

ABSTRACT

July 2022 saw the publication of a volume with an in-depth analysis of the thought of the Dominican theologian Franziskus M. Stratmann, especially its dimension related to the theology of peace. The book has two parts. The first consists of scholarly essays dedicated to the author, the second makes some of his less available texts newly approachable. Stratmann's thought started with a nationalist support for WW1, and then continued with a radical reevaluation of his stance and with a denial of a naive pacifism, and has its mature fruit in a detailed concept of a philosophy and theology of peace. The actual relevance of his work can be traced in his resistance against Nazism, his concept of the „Jewish question" as a question of peace, his idea of Christianity having an organic relation to the question of peace, and the ecumenical significance of his thought, especially for the Catholic-Mennonite dialogue.

KEYWORDS: theology of peace, just war, Catholic resistance, Franziskus M. Stratmann

GÖRFÖLTIBOR | Teológus, vallásfilozófus, a Vigilia folyóirat főszerkesztője, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának egyetemi docense.